

УДК: 94:323.22/.28(477)''1985/1987'':37-051(477.83-25)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4026>

ОСВІТЯНИ ЛЬВОВА НА ЕТАПІ ПРОГОЛОШЕННЯ ПОЛІТИКИ “ПЕРЕБУДОВИ” У 1985–1987 рр.

Соломія ЯКИМОВИЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
e-mail: yakumovychsolomiia@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5355-5718

На основі опрацювання неопублікованих архівних матеріалів, у статті з’ясовано динаміку сприйняття львівськими освітянами політики “перебудови” на першому етапі її впровадження у 1985–1987 р. Зокрема, висвітлюється первинна рецепція освітнього середовища Львова партійних ініціатив ширшого залучення педагогічних колективів до розгортання “перебудовних” новацій та реформи системи освіти. У статті йдеться й про участь та ставлення учительських, викладацьких, шкільних та студентських колективів до виникнення і діяльності перших “неформальних” товариств й самодіяльних організацій, де чільними були представники освітніх професій.

Ключові слова: освітяни, Львів, “перебудова”, комуністична влада, “неформальні” товариства, національно-демократичний рух.

На зламі 80-х рр. ХХ ст. економічний механізм Радянського Союзу вичерпує свій потенціал і ставить країну на межу стрімко наростаючої кризи. Відтак, низький стан добробуту громадян СРСР почав загрожувати владній монополії комуністичної партії і міг призвести до розпаду країни. Тому новий генеральний секретар ЦК КПРС Михайло Горбачов у 1985 р. проголосив курс на реформи, які згодом отримали назву “перебудова”. У контексті її здійснення він постійно підкреслював необхідність реформування освітньої системи країни, вказуючи на її винятковість у процесі навчання та виховання радянської молоді – майбутніх сподвижників “перебудовних” починів. Наприклад, із трибуни квітневого пленуму 1985 р. лунали гучні гасла прискорити науково-технічний прогрес, пришвидшивши розвиток радянської науки та розгорнувши реформу народної освіти¹. У 1986 р. на XVII з’їзді КПРС освітян закликали відходити від стереотипів періоду “застою” і сміливо запроваджувати інноваційні методи навчання та виховання радянської молоді, яка буде продовжувати будувати комуністичне суспільство². На нараді завідувачів кафедр суспільних наук М. Горбачов підкреслював, що марксистсько-ленінське світобачення молоді повинно бути результатом їх внутрішніх переконань³. У 1987 р. на жовтневому пленумі ЦК він говорив про

¹ *Правда*, 25 апреля, (1985): 1–3.

² *Правда*, 28 февраля, (1986): 1–4.

³ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр. 84, арк. 19–20.

перші успіхи освітянських новацій, які підтверджували правильність компартійного вибору у відновленні ленінської концепції виховання та навчання підростаючого покоління⁴.

Незважаючи на цю компартійну риторику, така прискіплива увага лідера країни до освітян мала під собою раціональне підґрунтя. Він виразно усвідомлював, що система освіти і її безпосередні учасники відіграють важливу роль у формуванні комуністичного, а відтак російського світогляду громадян багатонаціональної держави. Це – “армія” вчителів, викладачів, науковців, вихователів, тренерів, а головне – довірених їм молодіжних колективів. Їй була відведена роль ключового інструменту продукування світоглядних конотацій концепції вирощування “радянської людини”. У свою чергу така “радянська” слугувала надійним камуфляжем російської імперської традиції, захованої в оболонку комуністичної інтернаціональної доктрини. Все це перетворювало освітян Радянського Союзу на важливий об’єкт, диктованого Москвою, політичного процесу⁵.

Однак, Михайло Горбачов не врахував, що справжні функції освітян завжди були, є і будуть набагато глибшими за виконання сьогочасних політичних завдань домінування одного етносу над іншим. Вони беззаперечно є продуктом національного історичного процесу та несуть відповідальність за формування особистості, її світогляду, духовних і моральних цінностей, за процес передачі знань від покоління до покоління, перетворення народу в повноцінну націю та збереження її історичної пам’яті й етнічного “генетичного коду”.

Тому освітянам притаманний особливий спосіб мислення і тип духовності. І хоча у радянські часи їх справжня педагогічна парадигма нівелювалась й українським освітянам відводилася невласлива роль вихователів чужорідного типу проросійської особистості, педагогічні працівники все ж намагалися бути латентними ретрансляторами тягlosti вітчизняних національних ознак. Особливо гуманітарії, що працювали у такому здавна патріотично налаштованому місті як Львів. Відтак, “перебудовні” процеси у Львові, завдяки його політичним, релігійним та соціокультурним особливостям, відбувався за унікальним і дуже стрімким сценарієм.

Історіографічна оцінка проблеми участі освітян у політичних процесах неодноразово була предметом наукового розгляду. Серед останніх здобутків слід виокремити наукову конференцію “Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI ст.)”, проведена науковцями Інституту українознавства імені Івана Крип’якевича НАН

⁴ *Матеріали XIX Всесоюзної конференції Коммунистической партии Советского Союза 28 июня – 1 июля 1988 года*, (Москва: Политиздат, 1988), 160.

⁵ Н. Шліхта, “Деїдеологізація” освіти в роки перебудови: причини, напрями, реформи, суперечності”, *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*, Т. 130. (2012), 37–42, отримано доступ 1 вересня 2022: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1805/Shlikhta_Deideolohizatsiia_osvity.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

України. Її друквані матеріали об'єднали близько тридцять статей, що досліджували роль педагогічних працівників та їх вихованців у державотворчих процесах ХХ ст.⁶ “Перебудовного” періоду стосувалась публікація Олександри Чури, на сторінках якої вона висвітлила алгоритми декомунізації шкільної освіти Львова на зламі 80–90-х рр. ХХ ст.⁷ Участь львівського студентства у антирадянському русі 50–60-х рр. ХХ ст. вивчав науковець Львівського університету Роман Генегга у монографії “Студентство міста Львова в українському національному русі 1944–1953 років: історіографія проблеми”⁸. Розгорнутий аналіз русифікації освітнього процесу подав науковець Іван Коляска в праці “Освіта в радянській Україні”. Автор дослідив дискримінаційні накази радянської влади від початку встановлення окупаційного режиму до середини 1960-х рр.⁹ Становище шкільної освіти в період нацистської та радянської окупації України студійовано в статті Степана Сворака “Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період”¹⁰.

Однак, українські та закордонні науковці обходять увагою проблему місця та ролі освітнього середовища у розгортанні національно-демократичного руху у Львові другої половини 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Ця прогалина й спричинила наш науковий інтерес. Тому авторка ставить перед собою завдання висвітлити участь львівських освітян у процесах, що передували поваленню російської комуністичної влади у місті, а відтак – відновленню державної самостійності України. Джерельну базу студії складає неопублікований архівний матеріал й тогочасні періодичні видання.

У 1985 р. у невиробничій сфері Львова працювало 18 % осіб від загальної кількості зайнятих в народному господарстві Львівщини. Освітню мережу міста представляли усі ті, хто професійно навчали та виховували підростаюче покоління. Це 10 вищих навчальних закладів, в яких навчалось 56 тис. студентів, 26 технікумів та 32 тис. учнів, 31 училище, яке об'єднувало 50 тис. учнів, 116 шкіл, де працювало 6 тис. вчителів і навчалось 103 тис. учнів та 172 дитячих садки і 32 тис. дітей¹¹. До них додавалися науковці та аспіранти дослідних

⁶ *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (ХХ – початок ХХІ ст.)*. відп. ред. Ігор Соляр, (Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2018): кн. 1, 436.

⁷ Олександра Чура, “Демократизація шкільної освіти Львова на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. кризь призму компартійного ставлення”, *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади. сучасні виклики (ХХ – початок ХХІ століть)*. (Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2018): 354–358.

⁸ Роман Генегга, “Студентство міста Львова в українському національному русі 1944–1953 років: історіографія проблеми”, *Український історичний збірник*. No. 9, (2006): 421–436.

⁹ Іван Коляска, *Освіта в Радянській Україні*. (Toronto: Peter Martin Associates, 1970), 246.

¹⁰ Степан Сворака, “Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період”, *Український історичний журнал*. No.2, (1997): 28–42.

¹¹ Олександра Чура, “Демократизація шкільної освіти Львова на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. кризь призму компартійного ставлення”, *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади. сучасні виклики (ХХ – початок ХХІ століть)*. (Львів: Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2018): 355.

інститутів, тренери юнацьких спортивних шкіл, вихователі дошкільних закладів, екскурсіводи, музейні працівники, співробітники картинних галерей та виставкових залів, місцеві краєзнавці, письменники й поети, літературознавці, релігієзнавці, мистецтвознавці, що працювали у радянських громадських фондах та організаціях.

Сприйняття ними “перебудовних” початків зразка 1985 р. було неоднозначним. Частина освітян Львова реагувала на них досить інертно, не вбачаючи поштовху до кардинальних змін. Це пояснювалося тим, що п’ятдесят років радянська влада намагалася перетворити освітян на слухняну виконавчу масу, яка звикла покладатися на партійні ініціативи, керуватися офіційною комуністичною ідеологією та з послухом виконувати вказівки московського центру. Окрім того давалася взначки велика кількість радянського кадрового освітнього потенціалу переміщеного до Львова після закінчення Другої світової війни й узурпації росіянами західноукраїнських земель. Відтак, зберігалась засторога неминучого покарання за відступи від диктованих ними антиукраїнських норм навчання та виховання. Негативним явищем було й те, що фінансування праці освітян здійснювалося не найкраще. Їх низькі зарплати, особливо у розрізі найчисельнішого шкільного й передшкільного рівня, узалежнювали педагогічних працівників та сковували їх соціальну активність.

Проте, для освітян не було таємницею, що компартійна влада постійно наголошувала на вдосконаленні вивчення російської мови як засобу інтернаціонального спілкування. Вони щодня відчували дію негласної вказівки витіснити українську мову з освіти, робити все для того, щоб вільне володіння російською мовою стало громадянським обов’язком, а тому – нормою. Тобто, освітнє середовище як ніяке інше виразно бачило спроби утвердити двомовність, що насправді було продуманим кроком до повного зросійщення українства.

У іншій частини львівських освітян не втрачався самодостатній рівень національної пам’яті, був збереженим дух непокори та негативне ставлення до проросійського партійного керівництва міста. Тому чисельність львівських освітян в лавах комуністичної партії була значно нижчою, ніж загалом в УРСР¹². Більше того, починаючи з 1985 р. у Львові з’явилася тенденція до зменшення партійного прошарку серед вчителів: їх чисельність зростала, а прийом в партію не збільшувався¹³. Наприклад, у вказаному році доктор філософських наук, професор Львівського політехнічного інституту звітував, що в навчальному закладі було багато безпартійних викладачів, 21 з яких працював на кафедрі суспільних наук¹⁴.

У 1985 р. почастишали випадки, коли випускники львівських навчальних закладів подавали документи у духовні семінарії. Йшлося про студентів політехнічного, медичного, зооветеринарного та поліграфічного інститутів¹⁵.

¹² Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр. 89, арк. 51–52.

¹³ Там само, арк. 52.

¹⁴ Там само, арк. 51–59.

¹⁵ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр. 84, арк. 19–20.

Партійним організаціям цих навчальних закладів було дано вказівку вести боротьбу з усім тим, що суперечить природі радянського способу життя¹⁶. Упродовж року у Львові було затримано 28 осіб за продаж релігійної атрибутики – календарів, ікон, хрестиків і статуєток¹⁷.

Незважаючи на це, з трибуни XXIV партконференції міськкому 7 грудня 1985 р. керівник Львівського відділення Інституту теоретичної фізики Ігор Юхновський заявляв про те, що впершу чергу слід реформувати радянську систему освіти, назвавши її патріархальною. Його підтримував директор СШ № 85 Я. Скоропад, який відзначав винятковий формалізм у веденні шкільної документації¹⁸. У 1985 р. почастішали скарги на недостойну поведінку партійних керівників львівських шкіл в анонімних листах. Приміром, невідомі автори жалілися на секретарів парткомів СШ № 46, 51, 61, які вели недостойний спосіб життя¹⁹. Однак, найбільш резонансними були персональні справи студентки політехнічного інституту В. Осадчої – за втаємничення партійності та вчителів СШ № 46 В. Іванова й СШ № 50 Віктора Мосейчонка – за наклепи на радянський устрій²⁰.

У таких умовах партапарат був змушений посилювати ідеологічний тиск на педагогічний персонал Львова. Так 30 жовтня 1985 р. відділ агітації і пропаганди Залізничного райкому розпочав вивчати стан ідеологічної роботи у львівських школах. За результатами перевірки, інформація була засекречена, а у висновках добре читалася стурбованість влади морально-психологічним кліматом у навчальних трудових колективах міста. Найбільш небезпечними були: схильність безпартійних до об'єднання у невідконтрольні організації, апатія до пропаганди досягнень соціалізму, захоплення капіталістичними цінностями, неприйняття атеїзму та уніатські переконання, ігнорування втілення партійних постанов, імітація зацікавленості у комуністичному вченні, незнання марксистської доктрини та втрата авторитету парткомів²¹.

Секретна інформація міськкому від 2 січня 1985 р. фіксувала активізацію невідконтрольних партії суспільних об'єднань. Виявилось, що на львівських вулицях: Вірменській, Коперника, Ставропігійській, Підвальной, Лисенка, проспекті Ленінського комсомолу, площах Ринок, Рози Люксембург та Адама Міцкевича несанкціоновано збиралась молодь шкільного віку – носії тогочасних субкультур. У цьому середовищі були поширеними аполітичні погляди, що межували із антирадянщиною²². У липні 1985 р. завідувач відділом пропаганди Залізничного райкому А. Покровський сигналізував, що викладач історії ПТУ № 26 О. Романко висловлював прихильне ставлення до Степана Бандери

¹⁶ Львівський міськком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 41, спр. 1, арк. 48–51.

¹⁷ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 185, арк. 19–20.

¹⁸ Львівський міськком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 41, спр. 1, арк. 117–121.

¹⁹ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 56, спр. 92, арк. 24–25.

²⁰ Там само, арк. 35–53.

²¹ Залізничний райком Компартії України, ДАЛО, ф. 8, оп. 43, спр. 9, арк. 1–38.

²² Львівський міськком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 41, спр. 41, арк. 1–2.

і польського руху “Солідарність”. Його було звільнено з посади та передано справу в КДБ²³. Утисків зазнавали й педагогічні працівники, що були таємними прихильниками греко-католицької конфесії. Наприклад, за релігійні переконання було звільнено з посади завідувачку львівського дитячого садка № 7 М. Черник²⁴.

Офіційно розпочинаючи “перебудову” у 1986 р. на XXVII з’їзді КПРС, Михайло Горбачов проголосив курс на демократизацію всіх сторін життя народу із її головним засобом – політикою дозованої “гласності”. Він пафосно наголошував, що у радянському суспільстві не повинно бути закритих для критики “зон” й акцентував на потребі переосмислення історії, в якій не має бути “білих плям”. Але насправді компартійна верхівка розуміла, що таке “переосмислення” аж ніяк не повинно було руйнувати базові принципи радянської ідейності. Відтак, одночасно звучали заклики про повернення до ленінських норм, відповідно до яких освітянські реформи мали відбуватися виключно на марксистських принципах.

Однак, навіть контрольована “гласність” в освітньому середовищі Львова мала неочікувані, для місцевого партапарату, наслідки. Серед львівського студентства посилювалося захоплення українським музичним фольклором, українською авторською піснею, західною музикою, модою та відеозаписами “сумнівного змісту особливо під час дискотек”²⁵. Про це секретно сигналізували в міському перший секретар Червоноармійського райкому Володимир Волков та секретар парткому ВО “Електрон” І. Курза. Наприклад, 30 травня 1986 р. вони зафіксували утворення самодіяльних молодіжних організацій. Так у студентських кафе Львівського зооветеринарного інституту “Данко”, Лісотехнічного інституту – “Лісова пісня”, гуртожитках Державного університету імені Івана Франка, Медичного інституту, Будівельного технікуму, Автодорожнього технікуму та Житлово-комунального технікуму було помічено гуртування молоді під егідою суспільно-політичного клубу “Діалог”.

Для контролю над цими самодіяльними організаціями у Міському клубі творчої молоді, відомому як КТМ, під комсомольським патронатом 16 жовтня 1986 р. створено Львівське об’єднання молодіжних клубів, у складі якого знаходилося 27 студентських об’єднань дискусійно-політичного, історично-пошукового, мистецького та спортивного гатунків²⁶. У керівному комсомольському середовищі організовували курси ведучих і організаторів молодіжних заходів, навчання в яких тривало три місяці. У цей час при міському ЛКСМУ було сформовано музичний патруль, а при міському КПРС-КПУ –

²³ Львівський міський Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 13, арк. 29–36.

²⁴ Там само, оп. 41, спр. 41, арк. 68–71.

²⁵ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 59, спр. 89, с. 51–59.

²⁶ Василь Чура, “Зародження “неформальних” спілок Львівської області у другій половині 80-х рр. XX ст.”, *Всеукраїнський науковий журнал “Мандрівець”*, № 2,(2009): 60–63.

відділ боротьби з ідеологічними диверсіями та спеціальний загін “Мода” щодо протидії західній відеопродукції²⁷.

З ініціативи ЦК КПРС у березні 1987 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову “Про основні напрями перебудови вищої та середньої освіти”. Вона дала поштовх до розвитку освітнього самоврядування. Тому громадянська позиція львівських освітян зазнала певної патріотичної активізації²⁸. У Львові продовжували виникати невідконтрольні владі об’єднання та молодіжні групи. Вони дали поштовх до розвитку “неформального” руху, який став своєрідним “полігоном” для формування національного громадянського суспільства²⁹. Восени 1987 р. було створено “Українську асоціацію незалежної творчої інтелігенції” і “Товариство Лева”, які об’єднали патріотично налаштовану інтелігенцію, де чільне місце посідали освітяни, студентство і шкільна молодь. Їхньою основною діяльністю було вирішення проблем національно-демократичного спрямування.

Якщо детальніше, то у 1987 р. львівська патріотична громадськість заснувала літературний альманах “Євшан-зілля”, що отримав назву за однойменним твором Миколи Вороного. На сторінках цього “самвидаву” порушувалися питання російських комуністичних злочинів, охорони вітчизняних пам’яток історії та культури й розширення діапазону використання української мови. До нього входили науковець Ярослав Дашкевич, поет і прозаїк Ігор Калинець, вчителька української мови і літератури Ірина Калинець, вчитель української мови і літератури Богдан Горинь, мистецтвознавець Іван Гречко, науковий співробітник Політехнічного інституту Микола Гнатів, письменник Роман Фіголь, науковець Юліан Редько, письменник та викладач Михайло Осадчий, мистецтвознавець Микола Жарких, журналіст Орест Друль, літературознавець Ігор Клек, художниця Ірина Шабатура, скульптор Любомир Яремчук. Пошукова група альманаху, яка проводила упорядкування історичних пам’яток, називалась “Євшан”.

Розростання літературно-мистецької діяльності альманахівців призвело до створення політичної організації. Так восени 1987 р. виникає “Українська організація незалежної творчої інтелігенції”. Її керівником став критик, поет та есеїст, керівник київського “Українського культурологічного клубу” Євген Сверстюк. Друкований орган організації називався “Кафедра”, редактором якого був Михайло Осадчий. Вже 5 жовтня 1987 р. біля пам’ятника Степана Тудора у присутності кількох сотень глядачів Ростислав Братунь та Ігор й Ірина Калинці провели вечір пам’яті письменника Богдана-Ігоря Антонича. Згодом такі публічні

²⁷ Львівський міськомком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 13, арк. 37–42.

²⁸ Віктор Даниленко, Мирослава Смольницька, “Шлях до незалежності: громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр.” *Український історичний журнал*, № 4, (2011): 4–23.

²⁹ Ігор Рафальський, “Роль неформальних громадських об’єднань у національно-державному самовизначенні України періоду перебудови в СРСР”, *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, №4 (78), (2015): С. 73–86.

акції стали чи не щоденними. Серед них – конференції, гаївки, вертепи, вручення різдвяних премій імені Василя Стуса тощо.

Першим очільником “Товариства Лева” став завідувач міськкомівського відділу комсомолу Орест Шейка – співавтор резонансної статті про необхідність впорядкувати львівські пам’ятки архітектури, опублікованої у газеті “Ленінська молодь”. Установчі збори Товариства відбулися у клубі Лісотехнічного інституту при вулиці Залізняка. Згодом керівниками стали науковий працівник ЛДУ Ігор Гринів та аспірант Інституту ботаніки НАН УРСР Лев Захарчишин. До керівного осередку Товариства у різні роки входили студент фізичного факультету ЛДУ Ігор Коліушко, працівник Державного історичного архіву Мирослав Решетило, вчитель фізики Іван Макар, викладач Медичного училища Тарас Стецьків, вчитель української мови і літератури, письменник Юрій Винничук, науковий співробітник філологічного факультету ЛДУ Олександр Кривенко, аспірант історичного факультету ЛДУ Ярослав Грицак, науковий співробітник Археографічної комісії АН УРСР Андрій Гречило, аспірант МФІ НАН УРСР Зиновій Сірик, аспірантка Інституту екології Карпат НАН УРСР Дзвенислава Калинець, а також студенти львівських вишів – Ігор Чернопол, Лілія Яремчишин, Марія Запужляк, Роман Підкорчевний, Тарас Жирко, Богдан Фітель, Сергій Бадік, Роман Ваврин, Святослав Пахолків, Василь Чинч, Ігор Бадяк, Юрій Волощак, Леся Масловська, Марія Шпунь, Григорій Козій, Юрій Лукомський, Василь Качмар, Ігор Копчик, Олена Гижа, Мар’яна Гиба, Олена й Оріся Тимчишин, Святослав Гірний, Тарас і Петро Дідула, Богдана Колпак, Анатолій Юрковський та багато інших.

Діяльність “неформалів” відразу ж отримала оцінку партійних і комсомольських організацій міста. Вона була двоякою: офіційно сприятливою, але насправді – ні. На грудневому пленумі новий перший секретар обкому Яків Погребняк, який змінив “застійного” Віктора Добрика, констатував, що в області за рік виникло 30 нових молодіжних клубів за інтересами, з них 19 у Львові³⁰. Звертаючись до обласного партійного ідеолога Дмитра Яремчука, він радив підтримувати “неформалів”, позаяк вони були “прожекторами перебудови” і демонстрували високий рівень політики “гласності”³¹.

Цю ініціативу начебто вігав новий перший секретар Львівського міськкому Володимир Волков, який прийшов на зміну ортодоксальному В’ячеславу Секретарюку. Він говорив, що молодіжні дискусійні клуби втягують львів’ян у “перебудову” й примушують їх мислити по-новому³². Вже 31 липня 1987 р. на пленумі міськкому він констатував, що у Львові діяло 198 молодіжних об’єднань, тоді як у 1985 р. їх було 50. Для координації дій “неформалів” створено Об’єднання молодіжних клубів, куди увійшло 28 самодіяльних спілок, підконтрольних ЛКСМУ. Йшлося про Народознавче товариство імені Івана

³⁰ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 7, арк. 13.

³¹ Там само, арк. 41–48.

³² Там само, арк. 53–58.

Франка, Студентське товариство, театральну студію “Синтез”, літературне товариство “Гроно”, концертну групу “Не журись!”, літературний театр “Слово”, “Джаз-рок клуб”, “Брейк-данс клуб” та “Клуб самодіяльної пісні”. На думку Віктора Волкова, серед них помітно виокремлювалося “Товариство Лева”, засноване при підтримці Львівського відділення фонду культури та міськкому ЛКСМУ. Близько сімдесяти членів спілки збирались у студентському кафе Лісотехнічного інституту – “Лісова пісня”³³.

Але насправді львівські компартійні органи негативно ставились як до “неформальних” організацій, так і до участі в них освітян міста. Таємні документи фіксували неспокій відділу пропаганди і агітації міськкому через те, що частина соціально активної молоді відмовлялася від офіційних заходів і гуртувалася довкола політично незрілих осіб³⁴. Тому партапарат консолідував ідеологічні кадри Львова на “круглому столі” названому “Організація контрпропаганди – досвід партійного керівництва”. Кураторами були відповідальні працівники ЦК КПРС та КПУ Л. Доброхотов і П. Куляс. Вони говорили, що стан патріотичного та атеїстичного виховання у Львові викликає занепокоєння. Кількість учасників добровільних народних дружин та студентських оперативних загонів зменшилася на 4 тис. осіб. Особливу тривогу викликало те, що, раніше засуджені за антирадянську діяльність, громадяни намагалися використовувати “перебудову” у вузькополітичних цілях стараючись трансформувати “неформальні” організації у антикомуністичні зборища.

У відповідь на це партійна номенклатура Львова скерувала на антибуржуазну пропаганду 350 досвідчених лекторів на чолі з університетом марксизму-ленінізму, що діяв при обкомі партії. Серед них були досвідчені комуністи Павло Омельченко, Степан Павлів, В. Апрінцева. У свою чергу ідеологічний актив Львова запевняв, що не допустить проявів націоналізму, який заподіяв багато лиха українському народу³⁵. Так, після чисельних перевірок та рейдів груп ідеологічної боротьби було виявлено і покарано 107 юнаків і дівчат, котрі носили на одязі прапори країн НАТО і 37 комсомольців, через релігійну атрибутику³⁶.

Утім, комуністичне керівництво Львова не очікувало, що на хвилі розгортання політики “гласності”, “неформали” будуть пробувати уникнути партійної опіки. А засоби впливу на них значно звужувались під дією тієї самої “гласності”. Не було враховано й те, що ці самодіяльні організації наповнювали ерудовані представники львівського соціуму – у значній мірі вихідці із освітянського середовища. Наприклад, коли літом 1987 р. комсомольський міськком опублікував у газеті “Ленінська молодь” заклик до організації молодіжної спілки, що отримала назву Міський дискусійний клуб³⁷, 8 жовтня у будинку культури “Будівельник” відбулося засідання його ініціативної групи. Її склали викладачі

³³ В. Терещук, “Як гриби після дощу...”, *Ленінська молодь*, 17 листопада, (1987): 4.

³⁴ Львівський міськком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 3, арк. 66.

³⁵ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 164, арк. 1–14.

³⁶ Там само, спр. 185, арк. 19–20.

Медичного училища Тарас Стецьків, Музичного училища І. Ягнишак, студенти ЛПШ Є. Патрікеєв, Р. Слуцкер, студенти ЛДУ С. Бурлуцька, М. Готман, О. Поваляєв, учитель історії СШ № 36 Я. Богач та працівники Львівської міської лікарні № 4 Р. Качур та С. Федоров. Зазначені особи не захотіли вказувати в статутних документах свою приналежність до ЛКСМУ. Все ж наставниками було призначено членів міськкому В. Мисюру та Ленінського райкому О. Порєва³⁸.

На грудневому пленумі міськкому Віктор Волков відзначав, що в клубі Лісотехнічного інституту помічено спроби утворити філію київського “Українського культурологічного клубу” під назвою “Товариство друзів Лева”. У спілкуванні організаторів та членів товариства простежувались антирадянські настрої. Віктор Волков зазначав, що в будинку культури “Залізничник” збиралась студентська молодь – члени клубу за інтересами “Естетика, общение, литература”, або – “ЭОЛ”. Його керівник В. Єленевський виходив за рамки радянських освітніх програм й намагався розширити їх обговорюючи літературні та філософські твори nereкомендованих авторів³⁹.

У відповідь на такі дії, упродовж 1987 р., за вказівкою партійного апарату Львова, правоохоронні органи міста здійснили понад сімдесят вуличних перевірок і затримали сто молодих осіб, які мали на одязі натівську атрибутику. Сорок львів'ян поплачували за те, що використовували релігійну символіку. Ще сорок членів “неформальних” товариств були змушені вислухати профілактичні бесіди за місцем навчання, праці, або проживання. Тридцять осіб було затримано й оштрафовано на суму 1 300 крб.⁴⁰

Отже, на початковому етапі впровадження політики “перебудови” у 1985–1987 рр. львівські освітяни поділялись на, переважно старших за віком, немісцевих прихильників комуністичної педагогічної ідеології, і на тих, хто не втратив патріотичного налаштування і не змирився з роллю виховника безнаціональної, а відтак проросійської “радянської” людини. Ця частина освітян молодшого віку й, здебільшого, місцевого походження вітала новації, вбачаючи у них засіб дерадянізації, а тому дерусифікації навчального процесу у навчальних закладах Львова. До них приєднувались численні шкільні й студентські колективи, що ставали активними учасниками непідконтрольних правлячій партії самодіяльних формувань.

Стрімке відродження національної свідомості освітян Львова проявлялось у наростанні критики партапарату, кількісному зменшенні їх партійної приналежності та широкій участі у несанкціонованих зібраннях й “неформальних” молодіжних організаціях. Сума таких атрибутів дозволяє виокремити львівське освітнє

³⁷ *Ленінська молодь*, 23 червня, (1987): 3.

³⁸ Львівський обком Компартії України, ДАЛО, ф. 3, оп. 62, спр. 164, арк. 29–32.

³⁹ Львівський міськком Компартії України, ДАЛО, ф. 4, оп. 45, спр. 4, арк. 32–33.

⁴⁰ Там само, спр. 13, арк. 45–51.

середовище як суспільний прошарок, що, завдяки своєму місцевому походженню й власній ерудованості, зберігав патріотичний стрижень, що спонукав його виходити за рамки комуністичної педагогічної доктрини.

EDUCATORS OF LVIV AT THE STAGE OF PROCLAMATION OF THE POLICY OF “PERESTROIKA” IN 1985–1987

Solomiya YAKYMOVYCH

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: yakymovychsolomiia@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5355-5718

Based on the processing of unpublished archival materials, the proposed research finds out the frontal dynamics and segmental algorithms of Lviv educators' perception of the policy of “perestroika” at the first stage of its implementation in 1985–1987. In particular, it highlights the primary reception of Lviv educational environment of party initiatives of wider pedagogical involvement collectives to the deployment of “perestroika” innovations and the reform of the education system. The article also talks about the participation and attitude of teachers, lecturers, school and student groups to the emergence and activity of the first “informal” societies and amateur organizations, where representatives of educational professions were prominent.

Keywords: educators, Lviv, “perestroika”, communist government, “informal” societies, national-democratic movement.

REFERENCES

- Chura, Vasyl. “Zarozhennia “neformalnykh” spilok Lvivskoi oblasti u druii polovyni 80-kh rr. XX st.”, *Vseukrainskyi naukovyi zhurnal “Mandrivets”*, № 2, (2009): 60–63. (in Ukrainian)
- Chura, Oleksandra. “Demokratyzatsiia shkilnoi osvity Lvova na zlami 80–90-kh rr. XX st. kriz pryzmu kompartiinoho stavlennia”, *Osvita natsionalnykh menshyn v Ukraini: istorychni tradytsii, pravovi zasady. suchasni vyklyky (XX–XXI stolit)*. Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2018: 354–358. (in Ukrainian)
- Danylenko, Viktor. Smolnitska, Myroslava. “Shliakh do nezalezhnosti: hromadski rukhy y suspilni nastroi v URSR druii polovyny 1980-kh rr.”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 4, (2011): 4–23. (in Ukrainian)
- Heneha, Roman. “*Studentstvo mista Lvova v ukrainskomu natsionalnomu rusi 1944–1953 rokiv: istoriohrafita problemy*”, *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. No. 9, (2006): 421–436. (in Ukrainian)
- Koliaska, Ivan. *Osvita v Radianskii Ukraini*. Toronto : Peter Martin Associates, 1970.
- Leninska molod, 23 chervnia, (1987): 3. (in Ukrainian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 3, op. 56, spr. 92, ark. 24–25. (in russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 3, op. 59, spr. 84, ark. 19–20. (in russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f.3, op. 59, spr. 89, ark. 51–52. (in russian)

- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 3, op. 62, spr. 164, ark. 1–14. (in russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 3, op. 62, spr. 185, ark. 19–20. (in russian)
- Lvivskiy obkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f.3, op. 62, spr. 7, ark. 13. (in russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 4, op. 41, spr. 1, ark. 48–51. (in russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 4, op. 41, spr. 41, ark. 1–2. (in russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 4, op. 45, spr. 13, ark. 29–36. (in russian)
- Lvivskiy miskkom Kompartii Ukrainy, State Àrchive of Lviv region, f. 4, op. 45, spr. 3, ark. 66. (in russian)
- Materyaly XIX Vsesoiuznoi konferentsyy Kommunystycheskoi partyy Sovetskoho Soiuzha 28 yiunia – 1 yiulia 1988 hoda.* Moskva: Polytyzdat, 1988. (in Ukrainian)
- Osvita natsionalnykh menshyn v Ukraini: istorychni tradytsii, pravovi zasady, suchasni vyklyky (XX – pochatok XXI st.).* Edited by Ihor Soliar, Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 2018. (in Ukrainian)
- Pravda, 25 apreliia, (1985):1–3. (in russian)
- Pravda, 28 fevralia, (1986):1–4. (in russian)
- Rafalskyi, Ihor. “Rol neformalnykh hromadskykh obiednan u natsionalno-derzhavnomu samovyznachenni Ukrainy periodu perebudovy v SRSR”, *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* № 4 (78), (2015): S. 73–86. (in Ukrainian)
- Svorak, Stepan. “Osvita na zakhidnoukrainskykh zemliakh u povoiennyi period”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal.* No. 2, (1997): 28–42. (in Ukrainian)
- Tereshchuk, V. “Yak hryby pislia doshchu...”, *Leninska molod,* 17 lystopada, (1987): 4. (in Ukrainian)
- Shlikhta, N. “Demokratyzatsiia shkilnoi osvity Lvova na zlami 80–90-kh rr. XX st. kriz pryzmu kompartiinoho stavlennia”, *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky,* T. 130. (2012), 37–42, ostrymano dostup 1 veresnia 2022, http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1805/Shlikhta_Deideolohizatsiia_osvity.pdfsequence=1&isAllowed=y. (in Ukrainian)
- Zaliznychnyi raikom Kompartii Ukrainy, State Archive of Lviv region, f. 8, op. 43, spr. 9, ark. 1–38. (in russian)